

BUDŽET U VRIJEME PANDEMIJE:

DA LI DOPRINOSI UNAPREĐENJU RODNE
RAVNOPRAVNOSTI ILI PREDSTAVLJA PREPREKU?

IZVJEŠTAJ ZA
BOSNU I HERCEGOVINU

Izveštaj je izrađen u okviru regionalnog projekta "Finansijska podrška za promjene u oblasti rodne ravnopravnosti u cilju osiguravanja transparentnijeg, inkluzivnijeg i odgovornijeg upravljanja na Zapadnom Balkanu" koji podržava Vlada Švedske - Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA).

Stajališta izražena u ovoj publikaciji su stajališta autora i ne odražavaju nužno stajališta UN Women, Vlade Švedske, Ujedinjenih nacija ili bilo koje druge povezane organizacije.

BUDŽET U VRIJEME PANDEMIJE:

DA LI DOPRINOSI UNAPREĐENJU RODNE
RAVNOPRAVNOSTI ILI PREDSTAVLJA PREPREKU?

IZVJEŠTAJ ZA
BOSNU I HERCEGOVINU

Mart 2021.

Autorica:

Azra Bećirović,

nacionalna konsultantica za rodno odgovorno budžetiranje

UN Women u Bosni i Hercegovini

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA	37
UVOD	40
ODGOVOR VLADA NA KRIZU	43
Rebalans budžeta, smanjenja i preraspodjela	43
Utjecaj rebalansa budžeta na rodna pitanja	47
Zaposlenost prije pandemije COVID-19 i utjecaj krize	47
Inicijalni rezultati odgovora vlasti na krizu izazvanu pandemijom COVID-19: programi očuvanja radnih mjesta	48
SEKTORSKA RODNA ANALIZA I UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19	51
Poljoprivredne subvencije u Republici Srpskoj	51
Programi socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine	55
ZAKLJUČCI I PREPORUKE U VEZI S JAVNIM POLITIKAMA	60
Zaključci	60
Preporuke	62

LISTA SKRAĆENICA

KM	Bh. konvertibilna marka
BDP	Bruto domaći proizvod
BiH	Bosna i Hercegovina
EU	Evropska unija
EUR	Euro
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine (entitet u BiH)
FMRPO	Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta FBiH
FMRSP	Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH
ILO	Međunarodna organizacija rada
JLV	Jedinica lokalne valute
PDV	Porez na dodatnu vrijednost
RS	Republika Srpska (entitet u BiH)
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu

LISTA TABELA

Tabela 1. Makroekonomska situacija u BiH prije pandemije COVID-19	40
Tabela 2. Korisnici/ce socijalne pomoći u BiH prema spolu i starosti, 2019. godine	56

LISTA GRAFIKONA

Grafikon 1. Izmjene budžeta ministarstava u FBiH u 2020. godini, sa izmjenama i dopunama budžeta iz aprila, procentualna promjena	44
Grafikon 2. Izmjene budžeta ministarstava u RS u 2020. godini, sa izmjenama i dopunama budžeta iz maja, procentualna promjena	45
Grafikon 3. Mjesečne promjene zaposlenosti u BiH od početka krize izazvane pandemijom COVID-19	48
Grafikon 4. Programi očuvanja radnih mjesta kao glavne javne politike reagiranja na krizu izazvanu pandemijom COVID-19 u BiH	49
Grafikon 5. Subvencije u poljoprivredi RS za period 2014 - 2020. godina	52
Grafikon 6. Subvencije u poljoprivredi u RS. Dodijeljena sredstava i struktura korisnika	53
Grafikon 7. Subvencije za mlijeko i pšenicu u RS. Dodijeljena sredstava i struktura korisnika	54
Grafikon 8. Subvencije za mlijeko i pšenicu za žene, detaljni prikaz	55
Grafikon 9. Programi socijalne zaštite u FBiH za period 2019 - 2020. godina	57
Grafikon 10. Korisnici programa socijalne zaštite i dodijeljena sredstva u FBiH za period 2019 - 2020. godina	57

UVOD

UVOD

Prije krize u vezi s pandemijom bolesti COVID-19, Bosna i Hercegovina je 2019. godine imala rast BDP-a od 3,3%, u iznosu od 35 miliona KM (oko 18 miliona eura), uz 3,5 miliona stanovnika. Prema navodima Svjetske banke,¹ godine 2020. zemlja se trebala suočiti sa najtežom recesijom u posljednjih 25 godina. Predviđa se stvarni rast BDP-a od -3,2% zbog usporavanja

u većini proizvodnih sektora, ali i kao posljedica globalnog okruženja i političke nestabilnosti. Žene čine 51,02% stanovništva, sa znatno manjim udjelom u radnoj snazi nego muškarci (44,63% žena u odnosu na 58% muškaraca) i stopom nezaposlenosti koja je iznad prosjeka. U 2019. godini više od 15% žena je bilo zaposleno u poljoprivrednom sektoru.

Tabela 1. Makroekonomska situacija u BiH prije pandemije COVID-19

Indikator	2019.
BDP (tekuća jedinica domaće valute)	35 mil. KM
Rast BDP-a po glavi stanovnika (godišnji %)	3,30
Ukupna stopa učešća u radnoj snazi (% od ukupnog stanovništva starosne dobi 15+) (procjena modela ILO)	46,40
Ukupna nezaposlenost (% ukupne radne snage) (procjena modela ILO)	18,42
Žene (% ukupnog stanovništva)	51,02
Stopa učešća žena u radnoj snazi (% žena starosne dobi 15-64) (procjena modela ILO)	44,63
Omjer stope učešća žena i muškaraca u radnoj snazi (%) (nacionalna procjena)	64,15
Nezaposlenost žena (% ženske radne snage) (nacionalna procjena)	18,78
Udio žena zaposlenih u poljoprivredi (% zaposlenih žena) (procjena modela ILO)	15,52

Izvor: Indikatori svjetskog razvoja

Prvi slučaj infekcije novim korona virusom (SARS-Cov-2) u Bosni i Hercegovini zabilježen je 5. marta 2020. godine, sedam dana prije nego što je Svjetska zdravstvena organizacija proglasila epidemiju bolesti COVID-19 globalnom pandemijom, 11. marta 2020. godine. Vlasti u Bosni i Hercegovini odmah su uvele

mjere za zaštitu javnog zdravlja, uključujući stroge mjere zatvaranja, tzv. lockdown, koje su podrazumjevale zatvaranje škola, zatvaranje poduzeća koja nisu neophodna i uvođenje policijskog sata. Tokom prvog mjeseca, do 05. aprila, broj inficiranih porastao je na 632 potvrđena slučaja i 21 smrtni slučaj.²

1 Recession Deepens in Bosnia and Herzegovina as COVID-19 Pandemic Threatens Jobs and Poverty Reduction in Western Balkans ([worldbank.org](https://www.worldbank.org))

2 Svjetska zdravstvena organizacija (WHO); preuzeto sa: <https://www.who.int/countries/bih/>

Mjere za suzbijanje pandemije ublažene su tokom maja i ljetnih mjeseci; međutim, tokom septembra i oktobra došlo je do pogoršanja situacije, a broj inficiranih kontinuirano je rastao. To je dovelo do 96.021 potvrđenih slučajeva infekcije i 3.081 smrtnih slučajeva do 09. decembra 2020. godine.³

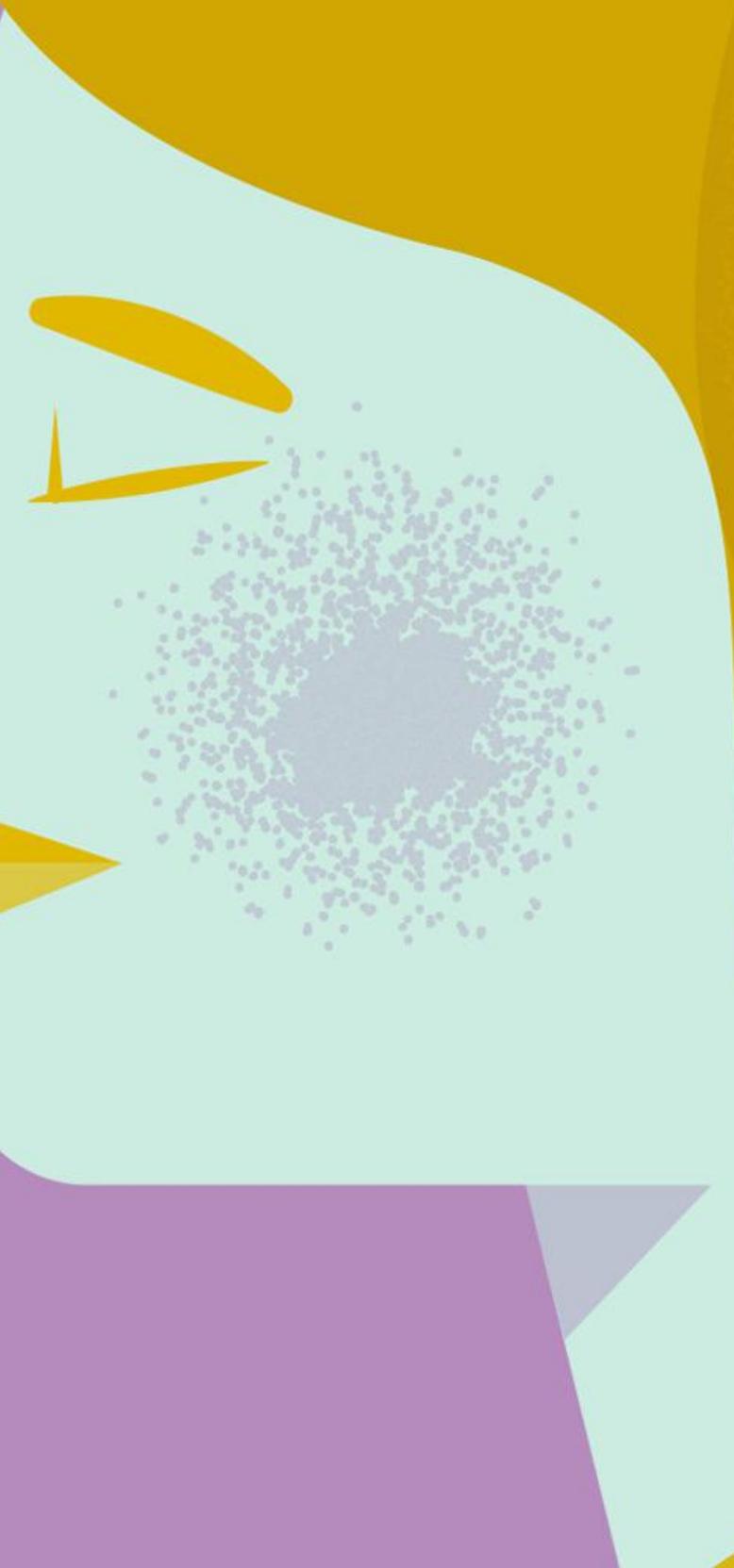
Vlasti na nižim nivoima – dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), te Brčko Distrikta BiH (BDBiH) – uvele su niz ekonomskih i fiskalnih mjera, uključujući usvajanje zakona i propisa koji su za cilj imali ublažavanje posljedica krize uzrokovane pandemijom COVID-19, produženje rokova za podnošenje poreskih prijava, trgovinske marže za određene kategorije dobara, mjere na tržištu rada te mjere finansijskog sektora kao što je zamrzavanje bankarskih zajmova i rebalans budžeta. Ovaj izvještaj sadrži analizu odgovora kroz budžet i javne politike samo dvije entitetske vlade, FBiH i RS, kao primarnih aktera nadležnih za upravljanje ekonomskom i zdravstvenom krizom.

Vijeće ministara i institucije Bosne i Hercegovine igraju važnu ulogu u koordinaciji aktivnosti u vezi s međunarodnim donacijama i zajmovima, vanjskom politikom itd., a budžetske mjere i rashodi posvećeni ublažavanju krize na ovom nivou su po pitanju veličine zanemarljivi. Mjere koje su uvele kantonalne vlasti u FBiH u pravilu slijede i dopunjuju mjere koje je uvela FBiH. BDBiH je uveo mjere po uzoru na dva entiteta.

Ovaj izvještaj primjenjuje miješani, kvalitativni i kvantitativni pristup prikupljanju podataka i analize. Pri tome je proveden niz razgovora s višim državnim zvaničnicima kako bi se dopunila analiza javno dostupnih podataka o javnim politikama i preraspodijeljenim budžetskim sredstvima kao dijela odgovora, kao i prikupljanje i analiza sektorskih i administrativnih podataka raščlanjenih po spolu za preliminarnu procjenu rodnog utjecaja krize izazvane pandemijom COVID-19 i s tim povezanim politikama odgovora vlada.

³ *Ibid.*

ODGOVOR VLADA NA KRIZU

ODGOVOR VLADA NA KRIZU

Vlasti u Bosni i Hercegovini su prve izmjene i dopune budžeta usvojile u aprilu i maju 2020. godine kako bi riješile posljedice pandemije i na prihodovnoj i na rashodovnoj strani budžeta. Prihodovna strana budžeta smanjila se zbog smanjene potrošnje, kao i smanjene zaposlenosti i poslovnih djelatnosti. Samo u maju 2020. godine prihodi od PDV-a – koji čine oko 70% svih prihoda od indirektnih poreza i koji predstavljaju glavni izvor prihoda za sve nivoe vlasti u Bosni i Hercegovini – smanjili su se za 30% u odnosu na maj 2019. godine: sa 475,6 miliona KM na 330,9

miliona KM.⁴ Nadalje, posljedice krize zahtijevale su odgodu plaćanja poreza za pojedince i poduzeća. S druge strane, potrebe budžetske potrošnje porasle su uslijed veće stope nezaposlenosti, povećanih zdravstvenih i sigurnosnih troškova i potrebe za pružanjem podrške poduzećima i građanima kako bi podnijeli gubitak prihoda vezan za period lockdowna i prekid u lancima opskrbe. Mjere za ublažavanje posljedica pandemije uvedene su usvajanjem odgovarajućih zakona⁵ i odrazile su se u usvojenim izmjenama i dopunama budžeta.

Rebalans budžeta, smanjenja i preraspodjela

Vlada FBiH prva je zvanično usvojila izmjene i dopune budžeta za 2020. godinu i povećala izdatke za 11,2%.⁶ Vlada je uspostavila Stabilizacijski fond u vrijednosti od 500 miliona KM (255 miliona eura, odnosno 1,5% BDP-a), podršku poduzećima u vidu subvencija za socijalne doprinose na minimalne plate za poduzeća koja su imala smanjenje prometa više od 20% u odnosu na isti period 2019. godine. Pored toga, predviđen je Garantni fond u vrijednosti od 20 miliona KM kako bi se poboljšala likvidnost poduzeća. Sredstva za obje ove mjere dodijeljena su Ministarstvu finansija (vidi Grafikon 1). Istovremeno je došlo do značajnih smanjenja u sektorima u kojima se prati stanje rodne ravnopravnosti, uključujući Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta FBiH, čiji je budžet smanjen za 79%, kao i Ministarstvo

rada i socijalne politike, čiji je budžet smanjen za 10%. Ova smanjenja u slučaju Ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta FBiH zapravo su vezana za ukidanje bespovratnih sredstava u iznosu od 5,39 miliona KM pomoću kojih žene i mladi imaju povlašten tretman⁷ kada se prijavljuju za subvencije u vezi s osnivanjem vlastitih biznisa u okviru nekoliko projekata. U slučaju Ministarstva rada i socijalne politike ukinuta sredstva se odnose na gotovinske subvencije za porodice s djecom (smanjenje sa 20 miliona KM na 500.000 KM) i odgađanje usvajanja zakona povezanog s time. S druge strane, sredstva u poljoprivredi ostala su ista kao što je prvobitno planirano i ona podrazumijevaju povećanje od 25% u odnosu na prethodnu godinu.

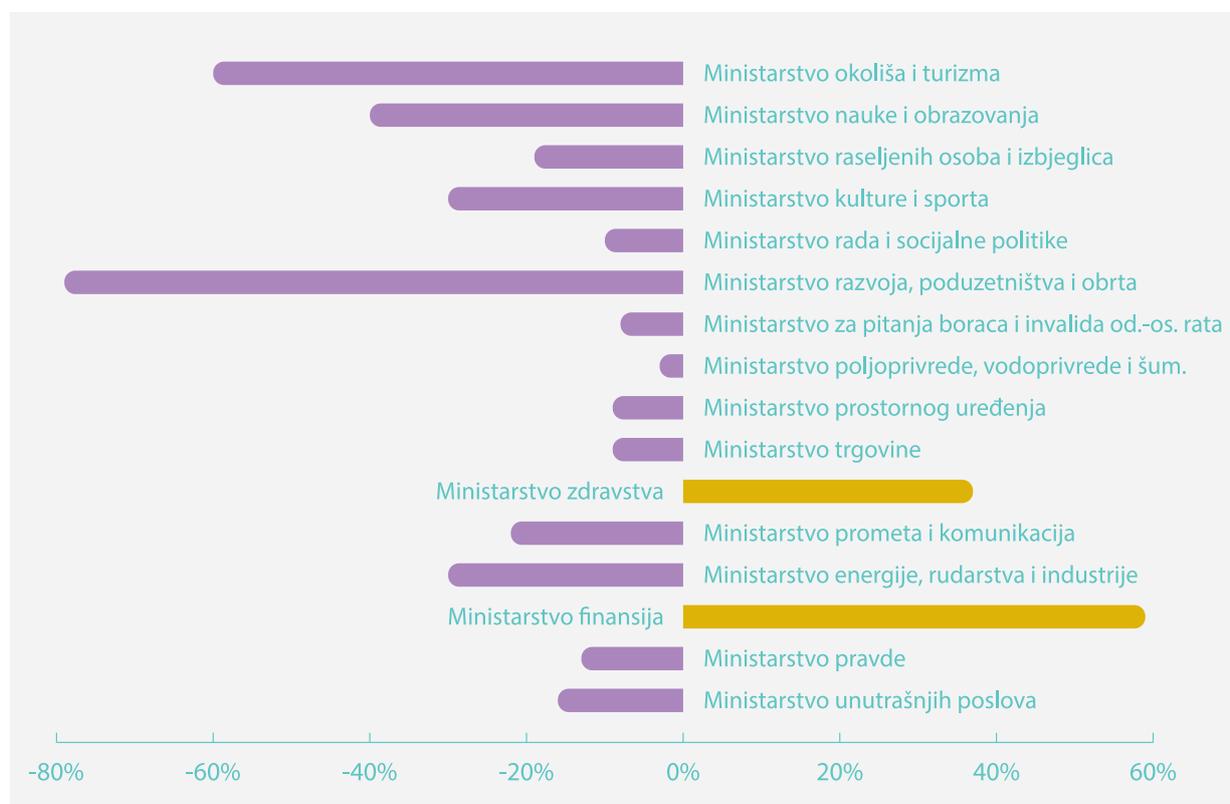
4 Podaci preuzeti sa: Uprava za indirektno / neizravno oporezivanje BiH (uino.gov.ba)

5 Uredba sa zakonskom snagom o poreskim mjerama za ublažavanje ekonomskih posljedica nastalih uslijed bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 35/20, 46/2020]. Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica FBiH, *Službene novine FBiH*, br. 28/20.

6 Dodatni niz mjera uveden je u oktobru 2020. godine donošenjem Uredbe o intervencijskim mjerama za podršku ekonomskim sektorima u FBiH koji su u najvećoj mjeri pogođeni pandemijom COVID-19. Iznos od 90 miliona KM izdvojen je za sektor turizma i hotelijerstva, saobraćaja i komunikacija, poljoprivrede, industrije hrane i izvozno orijentiranih poduzeća, *Službene novine FBiH* br. 74/20.

7 Dodatnih pet procentnih poena (pet od maksimalno 100 procentnih poena) daje se ženama i mladima koji se prijavljuju. Dvostruki poeni se daju ukoliko se radi o mladim ženama.

Grafikon 1. Izmjene budžeta ministarstava u FBiH u 2020. godini sa izmjenama i dopunama budžeta iz aprila, procentualna promjena

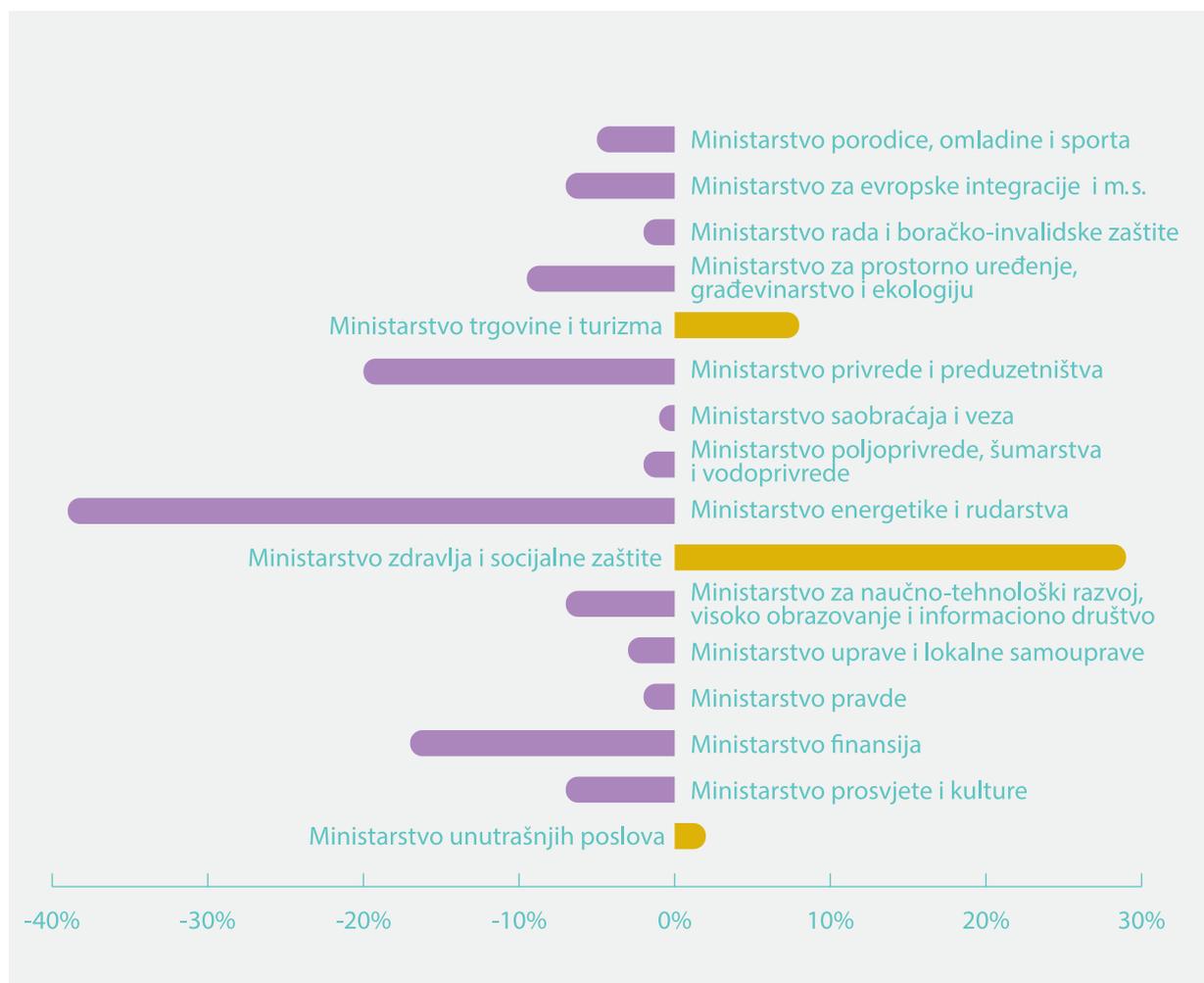
Slična kretanja uočena su u slučaju izmjena i dopuna budžeta usvojenih u Republici Srpskoj u maju 2020. godine,⁸ sa povećanjem od 5,5% u odnosu na prvobitni budžet za 2020. godinu, uključujući Stabilizacioni fond za finansiranje minimalnih plata i socijalnih doprinosa za pogođena preduzeća.

Nadalje, budžet Ministarstva privrede i preduzetništva RS umanjen je za 20%: to uključuje smanjenje programa Podrška razvoju privrede i poboljšanja efikasnosti poslovanja i uvođenja novih tehnologija u iznosu od 2,9 miliona KM.

Isto tako, najveće smanjenje se odnosilo na Ministarstvo energetike i rudarstva (38%), gdje su u iznosu od 2 miliona KM ukinuta bespovratna sredstva za podršku poslovnih aktivnosti i poboljšanje poslovanja. Kao i u slučaju FBiH, subvencije za poljoprivredu i ruralna područja ostale su nepromijenjene, u iznosu od 75 miliona KM.

⁸ Drugi rebalans budžeta za 2020. godinu usvojen je 2. decembra 2020. i nije bio objavljen u vrijeme izrade ovog izvještaja.

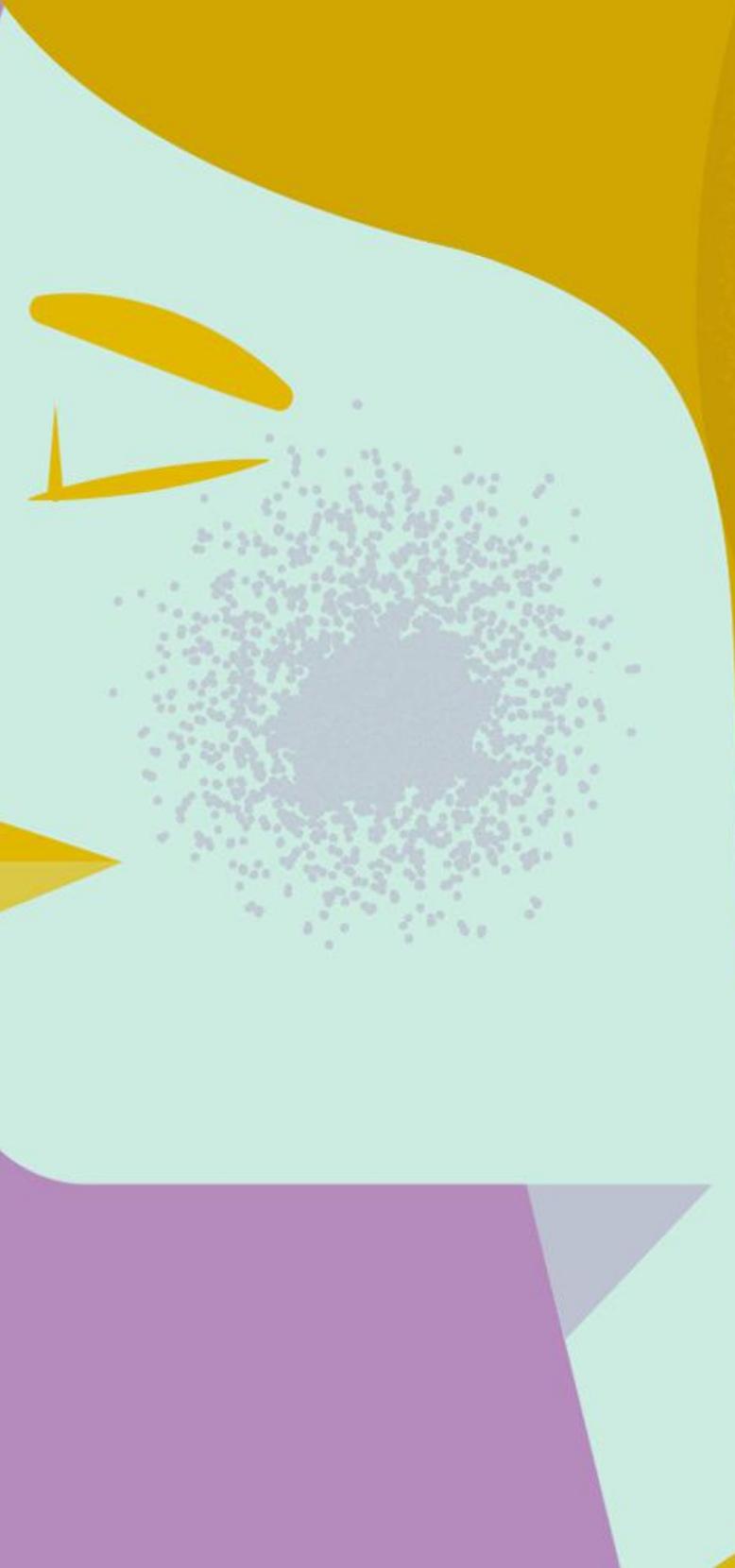
Grafikon 2. Izmjene budžeta ministarstava u RS u 2020. godini sa izmjenama i dopunama budžeta iz maja, procentualna promjena

Vlade oba entiteta su sredstva koja su prvobitno planirana za poduzetništvo i podršku novim biznisima jasno preusmjerile u stabilizacijske fondove usmjerene na opću podršku privredi, odnosno postojećim biznisima. Razlog za takvu odluku bila je činjenica da bi mnoge osobe možda odlučile da odlože realizaciju ili čak odustale od otpočinjanja biznisa zbog krize, ali je u stvarnosti možda postojao

veći broj osoba koje su razmišljale o tome da započnu vlastiti biznis nakon što su otpuštene na početku krize ili iskoriste nove poslovne prilike, kao što su usluge dostave, on-line biznis, on-line predavanja i obuke itd. Primarni cilj uvedenih mjera bio je osigurati kontinuitet poslovanja i spriječiti dalje povećanje nezaposlenosti. To je fokus prvog dijela rodne analize.

UTJECAJ REBALANSA BUDŽETA NA RODNA PITANJA

UTJECAJ REBALANSA BUDŽETA NA RODNA PITANJA

Zaposlenost prije pandemije COVID-19 i utjecaj krize

Neposredna procjena utjecaja krize izazvane pandemijom bolesti COVID-19 na ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini,⁹ provedena u dva kruga, u maju i julu 2020. godine, pokazala je da je 42% ispitanica/ispitanika bilo zaposleno tokom uobičajene sedmice prije početka širenja pandemije. Postojala je veća vjerovatnoća zaposlenosti muškaraca (53%) nego žena (33%).

Interesantno je istaći da je 36% ispitanih zaposlenih osoba radilo za pojedinca, poduzeće ili instituciju (u daljem tekstu uposlenici-ce/radnici-ce), a 5% je imalo vlastiti biznis. Ukupno 62% osoba koje su imale vlastiti biznis navele su da je biznis zvanično registriran. Kod muškaraca je postojala veća vjerovatnoća (44%) da rade kao uposlenici/radnici u sedmici prije početka pandemije COVID-19, kao što je to očekivano – za razliku od žena (28%). Kod muškaraca je također postojala veća vjerovatnoća (7%) da imaju svoj vlastiti biznis, za razliku od žena (4%).

Zabilježeni utjecaj pandemije COVID-19 na pojedinačne vidove zaposlenja sažet je na sljedeći način:

- *Odsustvo s posla.* Plaćeno ili neplaćeno odsustvo s posla (povećanje tokom drugog kruga, sa 27% na 35%, bez značajnih rodni razlika).
- *Mjesto rada.* Smanjen udio ispitanika/ca koji rade od kuće sa 23% na 15% uslijed popuštanja restriktivnih mjera početkom ljeta; udio žena koje su radile van kuće, ali sada rade na daljinu također je smanjen – sa 27% na 17% ispitanica.
- *Gubitak zaposlenja.* Došlo je do smanjenja broja ispitanika/ca koji su izgubili posao od početka

pandemije COVID-19 (sa 10% tokom prvog kruga na 6% tokom drugog kruga), kao i smanjenja broja ispitanika/ca koji su naveli da se broj sati plaćenog rada smanjio (sa 35% tokom prvog kruga na 18% tokom drugog kruga). Istovremeno je došlo do povećanja udjela ispitanika/ca koji su naveli da se broj sati plaćenog rada nije smanjio/da je ostao isti od početka širenja pandemije COVID-19 (sa 37% tokom prvog kruga na 68% tokom drugog kruga).

- *Samozaposleni.* Ispitanici/e koji spadaju u ovu kategoriju nisu naveli nikakve promjene između prve i druge procjene u vezi sa smanjenjem poslovanja ili broja zaposlenih. Međutim, uočeno je smanjenje sa 14% tokom prvog kruga na 2% tokom drugog kruga u slučaju onih ispitanika/ca koji su naveli da je njihov biznis u potpunosti stao od početka širenja pandemije COVID-19, uz povećanje samozaposlenih osoba koje su navele da se obim njihovog poslovanja povećao od početka pandemije COVID-19 (sa 3% tokom prvog kruga na 6% tokom drugog kruga).¹⁰

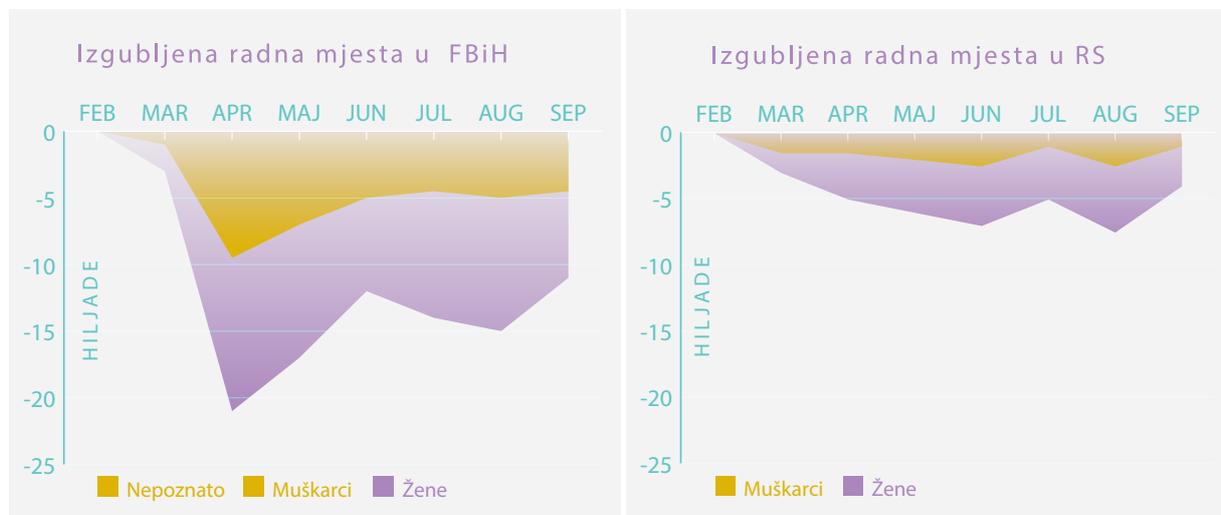
Podaci prikupljeni od poreskih uprava FBiH i RS u vezi s promjenama formalne zaposlenosti od početka krize podupiru ove nalaze. Grafikon 3 ilustrira promjene koje se odnose na februar 2020. godine, kada su uočena poboljšanja (djelimično povećanje zaposlenosti) u junu 2020. godine u FBiH i julu 2020. godine u RS, nakon početka provedbe fiskalnih mjera i ukidanja restriktivnih mjera.¹¹

⁹ Neposredna procjena utjecaja krize izazvane pandemijom COVID-19 na ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini, UN Women BiH, maj i juli 2020. godine.

¹⁰ Neposredna procjena utjecaja krize izazvane pandemijom COVID-19 na ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini, UN Women BiH, nalazi drugog kruga, avgust 2020. godine.

¹¹ Napomena: Podaci odražavaju samo promjene formalnih radnih mjesta registriranih pri poreskim upravama, odnosno podaci za radnike/ce sa privremenim radnim ugovorima i neprijavljene radnike/ce nisu prikazani.

Grafikon 3. Mjesečne promjene zaposlenosti u BiH od početka krize izazvane pandemijom COVID-19

Izvor: Podaci dobijeni od poreskih uprava.

Vlastiti izračun autorice.

Napomena: Brojčani podaci odnose se na februar 2020. (feb=0), prikaz pojedinačnih mjeseci.

Najveće smanjenje formalne zaposlenosti u FBiH desilo se u aprilu 2020. godine, kada je tokom cijelog mjeseca došlo do zatvaranja (lockdowna). Ostvareno je značajno povećanje u junu. Pad zaposlenosti u RS

bio je u većoj mjeri postepen, a najveći pad zabilježen je u junu i avgustu. Oko 60% radnih mjesta u FBiH i 70% radnih mjesta u RS koja su izgubljena tokom pandemije odnosila su se na žene.

Inicijalni rezultati odgovora vlasti na krizu izazvanu pandemijom COVID-19: programi očuvanja radnih mjesta

Kao što je vidljivo na Grafikonu 3, smanjenje zaposlenosti suzbijeno je tokom mjeseci nakon zatvaranja. Razlog za to može biti jednostavno popuštanje ograničenja koja su prethodno nametnuta poduzećima i pojedincima i "ponovno otvaranje" ekonomije, ali i subvencije za plate i doprinose koje su isplaćene u ovom periodu. Podrška je pružana tokom tri mjeseca u oba entiteta. U FBiH je isplaćeno manje od 90 miliona KM u vidu subvencija za socijalne doprinose za april, maj i juni 2020. godine, uz značajno smanjenje tokom posljednjeg

mjeseca, što može ukazivati na to da je došlo do oporavka poslovne djelatnosti i da poduzeća više nisu ispunjavala kriterije za dodjelu subvencija. U RS subvencije su iznosile ukupno 51 milion KM, sa očekivanim najvećim brojem subvencija u aprilu. Kada se radi o broju podržanih radnih mjesta, on se smanjio sa 164.000 u aprilu na 86.000 u junu, pri čemu je 60% subvencija plaćeno u okviru programa očuvanja radnih mjesta na kojima se nalaze muškarci. U RS podrška se smanjila sa 43.000 na manje od 20.000 radnih mjesta.

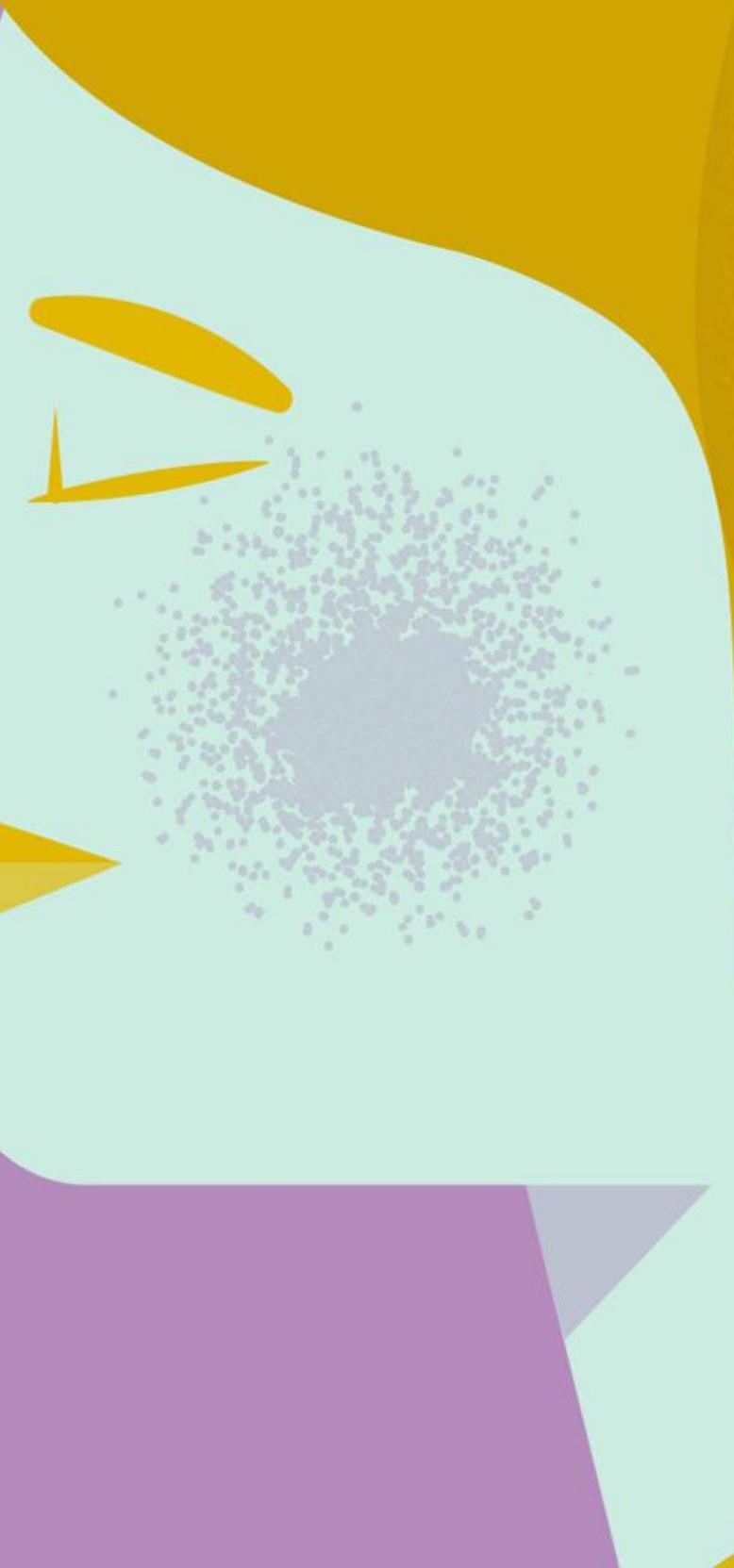
Grafikon 4. Programi očuvanja radnih mjesta kao glavne javne politike reagiranja na krizu izazvanu pandemijom COVID-19 u Bosni i Hercegovini

Napomena: Poreska uprava RS nije dostavila podatke o subvencijama raščlanjene prema spolu.

Rodno neutralan pristup izradi politika odgovora, na primjer u slučaju programa očuvanja radnih mjesta, dodatno je ojačao nejednakosti koje su postojale i prije krize te indirektno dao prednost radnim mjestima na kojima se nalaze muškarci.

SEKTORSKA RODNA ANALIZA I UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19

SEKTORSKA RODNA ANALIZA I UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19

Kada se radi o sektorima u FBiH u kojima se od budžetskih organizacija zahtijeva da provode rodno odgovorno budžetiranje u slučaju potrošnje i izvještavanja,¹² najveći budžetski rashodi su oni u sektoru rada i socijalne politike. Kao što je već pomenuto, rashodi vezani za socijalnu politiku pogođeni su smanjenjem od skoro 20 miliona KM, a odnose se na sredstva za provedbu Zakona o zaštiti porodica s djecom koji je trebao biti usvojen u 2020. godini.

Nadalje, kriza izazvana pandemijom COVID-19 stvara dodatni pritisak u sektoru socijalne politike, s obzirom na to da su mjere suzbijanja krize i njihove posljedice vjerovatno dovele do većeg siromaštva zbog izgubljenih radnih mjesta i gubitka dodatnih izvora prihoda (npr. doznaka). Već postojeći programi socijalne zaštite možda ne odgovaraju trenutnim potrebama; dok je većina javnih politika usmjerena na registrirane biznise i radna mjesta, neprijavljeni radnici ostavljeni su postrani.¹³ Neformalna zaposlenost obuhvata 30,9% ukupnih radnih mjesta za muškarce i 29,8% ukupnih radnih mjesta za

žene. Među tim brojčanim iznosima neformalna zaposlenost žena veća je od zaposlenosti muškaraca (91% u odnosu na 90,3% za muškarce), kao i rad u domaćinstvima (1,8% u odnosu na 0 za muškarce).¹⁴ Imajući to u vidu, rodna analiza fokusira se na socijalnu zaštitu i zaštitu porodica s djecom u FBiH.

S druge strane, budžetska smanjenja nisu imala utjecaja na poljoprivredne subvencije u RS. Razlog za to leži u činjenici da je Vlada prepoznala značaj poljoprivrede za oporavak od krize izazvane pandemijom COVID-19, prvenstveno u cilju osiguravanja domaćih zaliha hrane za slučaj nedostupnosti uvoznih proizvoda, ali također u cilju zapošljavanja i sigurnih prihoda. Dodatna sredstva dodijeljena ovom sektoru bila su rodno neutralna po pitanju njihovog oblika.¹⁵ Potrošnja u poljoprivredi općenito se povećava tokom posljednjih godina, a 2020. godine iskorištena su i dodatna sredstva. Ovo je također sektor sa dugom tradicijom projekata namijenjenih pružanju podrške ženama u ruralnim predjelima,¹⁶ što ga čini iznimno važnim za rodnu analizu.

Poljoprivredne subvencije u Republici Srpskoj

Sveobuhvatan pregled poljoprivrednog sektora u Bosni i Hercegovini je na rodno odgovoran način predstavljen u okviru nedavne sektorske analize, uključujući i slijedeće:¹⁷

- Žene iz ruralnih područja čine 28,58% ukupnog stanovništva u Bosni i Hercegovini, te 49,85% cjelokupnog ruralnog stanovništva, a pretežno se radi o starijim ženama i ženama s niskim nivoom obrazovanja, kao i onima koje nisu

u stanju raditi i koje spadaju u kategorije izdržanih članova domaćinstva.

- Ženska radna snaga je u značajnoj mjeri zaposlena u poljoprivrednom sektoru (oko 20,5% cjelokupne ženske radne snage), pri čemu oko 65,9% žena zaposlenih u poljoprivrednom sektoru radi puno radno vrijeme, dok 34,1% njih radi pola radnog vremena.

¹² Član 37. Zakona o izvršenju budžeta FBiH.

¹³ Svjetska banka: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialprotection/brief/social-protection-and-covid-19>

¹⁴ Međunarodna organizacija rada. Izvor podataka: Anketa o radnoj snazi, 2019. godine.

¹⁵ Informacije prikupljene tokom sastanka u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, oktobar 2020. godine.

¹⁶ Strateški plan za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske do 2021. godine sadrži niz rodno odgovornih mjera (UN Women, 2020. godine).

¹⁷ Rodna analiza sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja, UN Women BiH, mart 2020. godine.

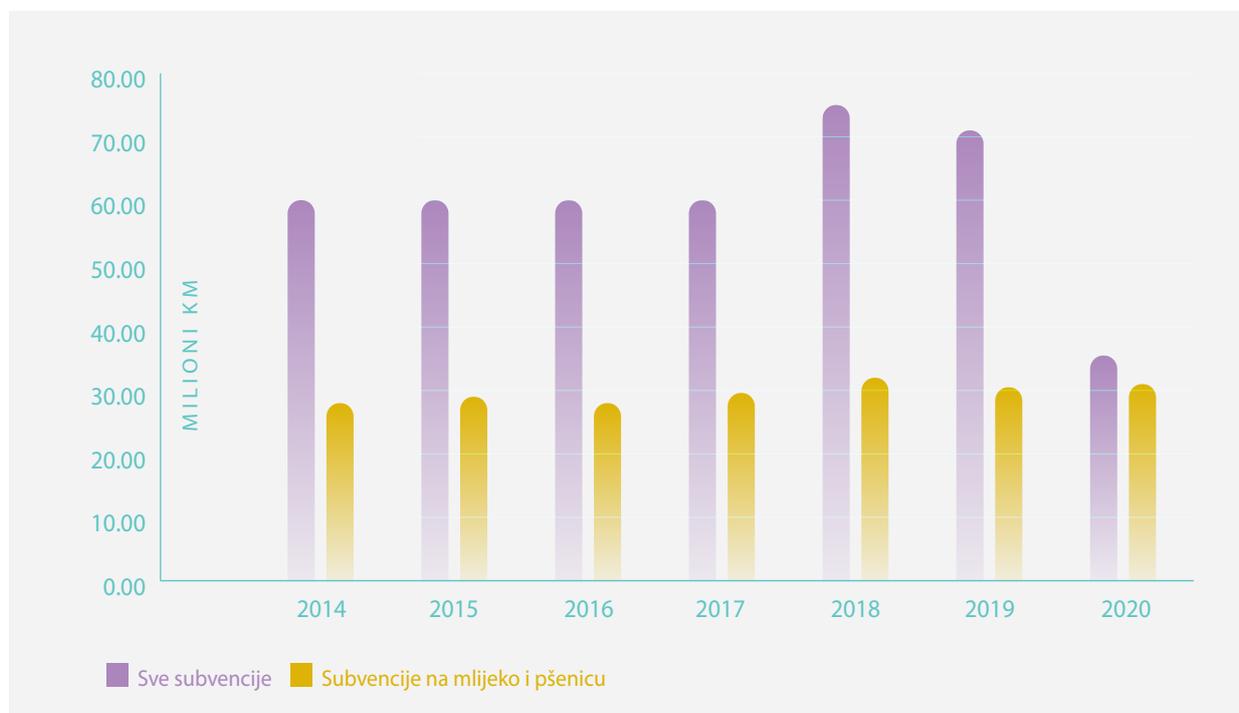
- Žene su vlasnice i suvlasnice 29,6% nekretnina u Republici Srpskoj, dok u Federaciji Bosne i Hercegovine ovaj procenat iznosi 38,4% – isti procenti se odnose i na poljoprivredno zemljište.
- Domaćinstva na čijem čelu se nalaze žene čine 17,76% svih domaćinstava u Registru poljoprivrednih gazdinstava, a to predstavlja povećanje u odnosu na 9,97% iz 2016. godine.

Značaj poljoprivrede u Bosni i Hercegovini je jasan ako se uzme u obzir da ona čini 5,89% cjelokupnog BDP-a BiH, dok u slučaju Evropske unije ovaj procenat iznosi samo 1,16% cjelokupnog BDP-a.

Nadalje, povezani podaci pokazuju da je poljoprivreda za privrednu djelatnost u RS važnija nego što je to slučaj u FBiH. Višegodišnji prosjek u RS iznosi oko 10% udjela poljoprivrede u BDP-u, dok je u FBiH oko 5%.¹⁸

Tokom posljednjih godina u RS je došlo do povećanja subvencija za poljoprivredu, kao što je to prikazano u Grafikonu 5. Skoro polovina svih subvencija odnosi se na subvencije za mlijeko i pšenicu. Kada su u maju 2020. godine usvojene izmjene i dopune budžeta RS, nije došlo do smanjenja ovih izdvajanja (70 miliona KM), a dodatna podrška pružena je putem ciljanih inicijativa.

Grafikon 5. Subvencije u poljoprivredi RS u periodu 2014 - 2020. godina

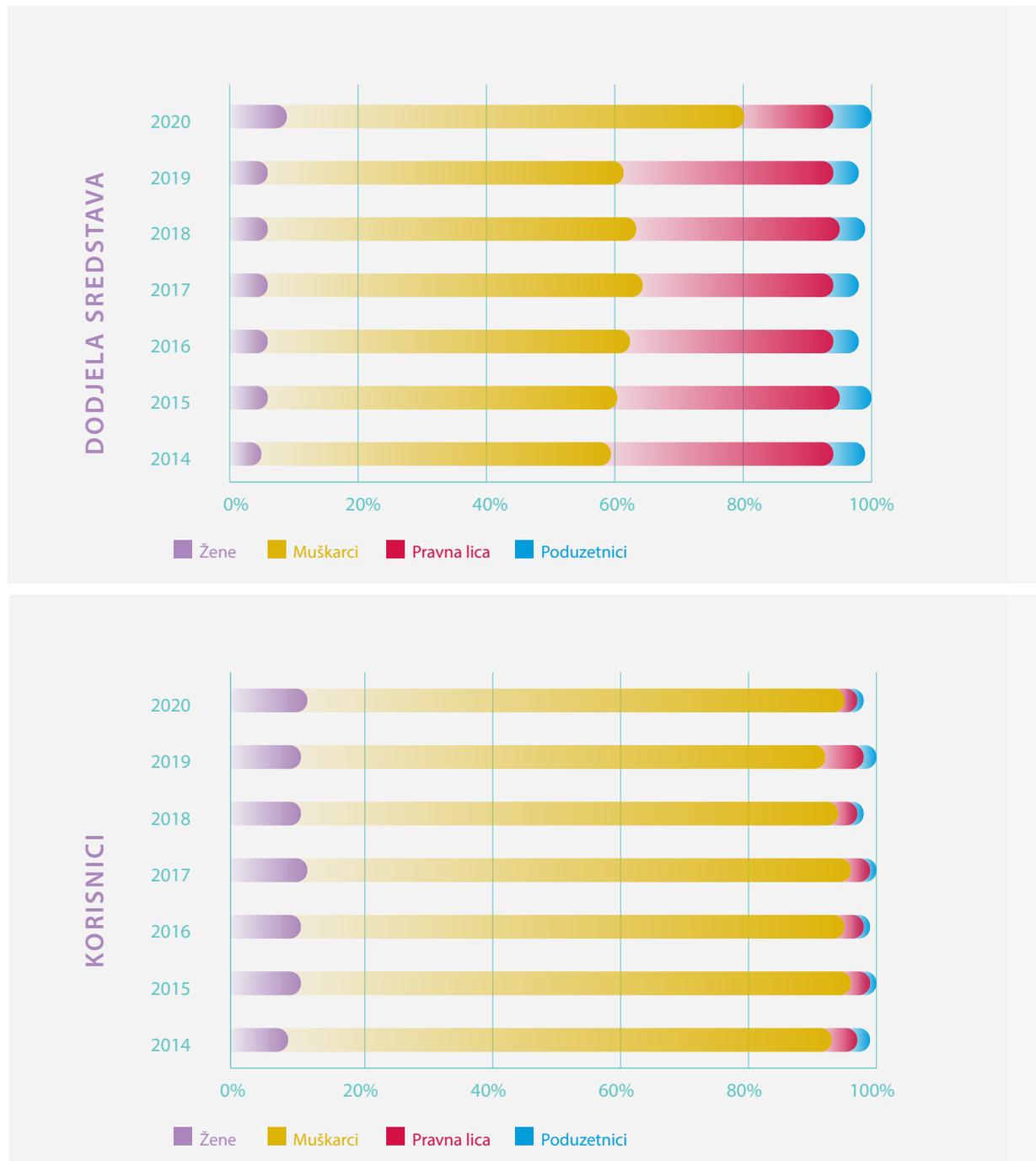
Izvor: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS

Napomena: Podaci za 2020. godinu nisu konačni za cjelokupne subvencije; međutim, konačni su za subvencije za mlijeko i pšenicu s obzirom da služe kao reprezentativan uzorak cjelokupnih subvencija kad se radi o izdvajanju, kao što je navelo Ministarstvo.

Dodjela sredstava u periodu 2014-2020. godina prikazana je u Grafikonu 6. Žene čine 9-12% korisnika subvencija za poljoprivredu u RS, ali dobijaju samo 5-9% sredstava. Udio žena i sredstava koje su žene dobile povećao se tokom posljednjih godina. Međutim, očigledno je da je povećanje sredstava dodijeljenih pojedincima 2020. godine donijelo daleko veće koristi muškarcima nego ženama.

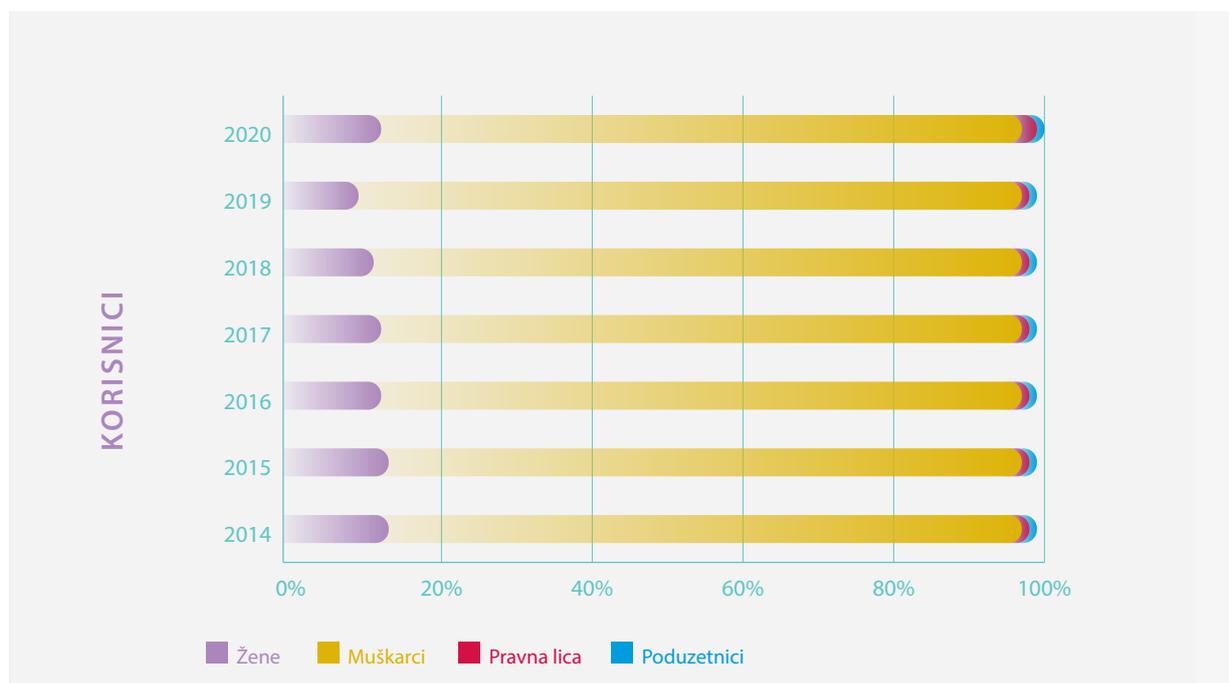
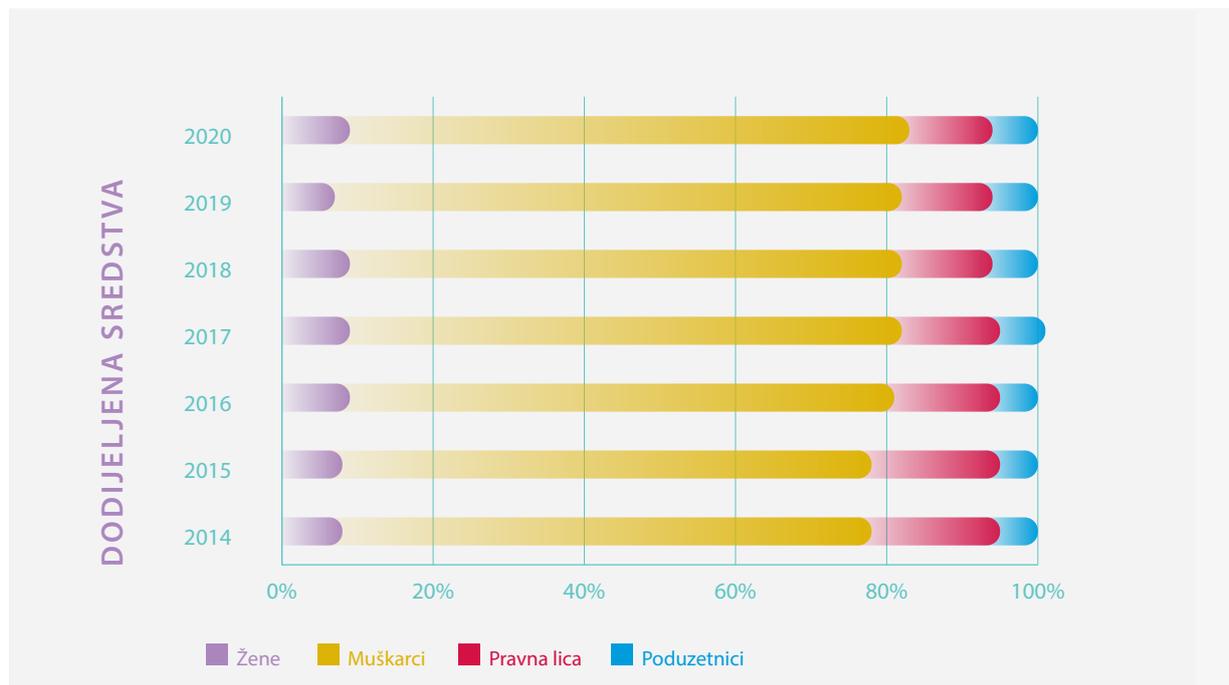
¹⁸ *Ibid.*

Grafikon 6. Subvencije u poljoprivredi u RS. Dodijeljena sredstava i struktura korisnika

Dodatna podjela subvencija u poljoprivredi uočljiva je analizom samih subvencija za mlijeko i pšenicu; one predstavljaju dvije najveće subvencije, a podaci u vezi s njima konačni su za 2020. godinu, dok su sredstva povećana u odnosu na 2019. godinu. U ovom slučaju žene čine 10-14% korisnika, ali dobijaju samo 7-9% sredstava. Udio žena i sredstava koja se stavljaju na raspolaganje nisu povećani tokom posljednjih godina.

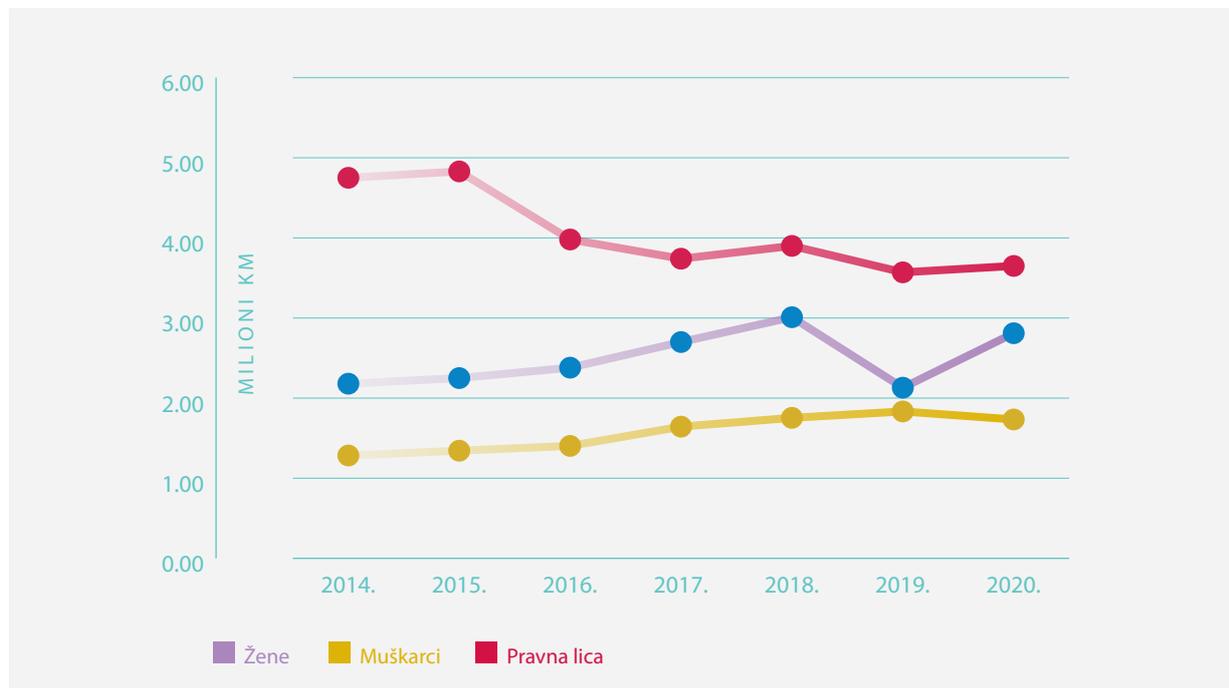
Grafikon 7. Subvencije za mlijeko i pšenicu u RS. Dodijeljena sredstava i struktura korisnika

Napomena: Podaci za 2020. godinu su konačni. Dodatne korisnice mogu biti uključene u podatke za pravna lica i poduzetnike.

Povećana sredstva dodijeljena 2020. godine nisu dovela do promjene rodno omjera. Međutim, došlo je do povećanja sredstava za žene u 2020. u odnosu na 2019. godinu, kao što je detaljnije prikazano u Grafikonu 8. No iznos sredstava ipak je manji od sredstava koja su izdvojena za žene 2018. godine.

Grafikon 8. Subvencije za mlijeko i pšenicu za žene, detaljni prikaz

Napomena: Podaci za muškarce nisu prikazani; ta sredstva iznose oko 20 miliona KM svake godine.

Ovaj rezultat zasluđuje dodatnu dubinsku analizu u cilju određivanja ključnih faktora i očuvanja trenda povećanja sredstava za žene u poljoprivredi.

Programi socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine

Socijalna zaštita u Bosni i Hercegovini podijeljena je na tri segmenta: socijalnu sigurnost, socijalnu pomoć i socijalne usluge.¹⁹ Naknade socijalne sigurnosti vežu se za doprinose koje je individua platila u okviru socijalnih doprinosa, bilo da se radi o penzionom osiguranju, osiguranju u slučaju nezaposlenosti ili invaliditeta ili o zdravstvenom osiguranju.

Socijalna pomoć i socijalne usluge dijelovi su sistema koji nisu vezani za doprinose, a podobnost za primanje ovih usluga zasniva se na kriterijima podobnosti kao što su gotovinske naknade i pomoć siromašnim, ranjivim osobama i osobama u nepovoljnom položaju. Posljednji dostupni podaci (iz 2015. godine) pokazuju da 16,9% stanovništva živi ispod državne granice siromaštva.²⁰

¹⁹ Vesna Šučur-Janjetović, Amela Kurta, Nermin Oruč (2017.) Social protection system in Bosnia and Herzegovina, Country Brief. A Western Balkans Regional Initiative: The Future of the Welfare State.

²⁰ Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population) – Bosnia and Herzegovina | Data (worldbank.org)

Tabela 2. daje uvid u strukturu korisnika/ca programa socijalne pomoći u BiH, uključujući gotovinske naknade u okviru programa socijalne pomoći i cijeli niz socijalnih usluga.

Tabela 2. Korisnici/ce²¹ socijalne pomoći u BiH prema spolu i starosti, 2019. godine

Spol	Maloljetnici	Odrasle osobe
Muškarci	67.023	212.825
Žene	59.301	201.153
Ukupno	126.324	413.978

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Socijalna pomoć 2014-2019., TB 07 Tematski bilten ISSN 1840-104X, Sarajevo, 2020.

Više od pola miliona osoba je registrirano kao korisnici/ce programa socijalne zaštite 2019. godine, uključujući 126.324 maloljetnika/ca i 413.978 odraslih osoba, dok su uključeni programi obuhvatali usvajanje i udomiteljstvo, gotovinske naknade, pomoć i skrb koju pružaju druge osobe, socijalne i druge profesionalne usluge, institucije socijalne zaštite itd. U broju korisnika/ca u obje grupe muškarci imaju veći udio. Analiza u ovom izvještaju fokusira se na naknade socijalne pomoći koje nisu vezane za doprinose i rat, uključujući i zaštitu porodica s djecom u FBiH iz rodne perspektive u 2019. i 2020. godini, a u cilju identifikacije svih promjena tokom krize: promjene javnih politika, nedostatka sredstava, povećanja ili smanjenja broja korisnika, uzimajući u obzir rastuće globalne pokazatelje da je ova kriza posebno teška za osobe koje se već nalaze u stanju siromaštva.

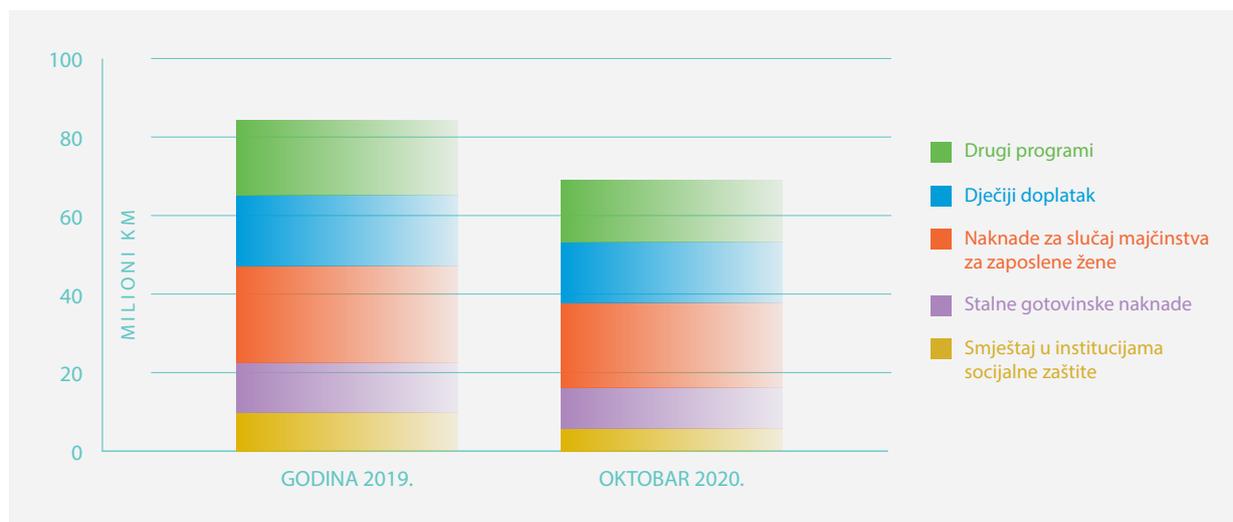
Pružanje socijalnih usluga u FBiH regulira i provodi Vlada FBiH i 10 kantona, pri čemu su usluge slične, ali su kriteriji podobnosti i iznos sredstava različiti. Programi socijalne pomoći i zaštita porodica s djecom u FBiH – tj. pitanja koja su u središtu ove rodne analize – nisu izuzetak.²² Nadalje, treba istaći da se određeni broj socijalnih naknada pojedincima pruža kao kombinacija gotovinskih naknada i socijalnih usluga (npr. stalne ili jednokratne naknade i skrb i pomoć u kući, ili smještaj u instituciju socijalne zaštite, smještaj u porodicu itd.), kao i da se npr. gotovinske naknade daju i za pojedince i za domaćinstva.²³ Grafikon 9. daje raščlanjeni prikaz sredstava utrošenih na programe socijalne zaštite u 2019. i 2020. godini (do oktobra), pri čemu se više od polovine sredstava troši na dječiji doplatak i naknade za slučaj majčinstva za zaposlene žene.

21 Napomena: Korisnik/korisnica je svaka osoba koja je najmanje jednom koristila bilo koju uslugu socijalne pomoći.

22 Analiza se zasniva na podacima dobijenim iz zajedničke baze podataka koja još ne sadrži sve podatke, ali daje dobar pregled programa i korisnika u FBiH: Baza podataka sistema SOTAC; podatke je pružilo Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH dana 11.09.2020.

23 Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica s djecom FBiH, Službene novine Federacije BiH br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16.

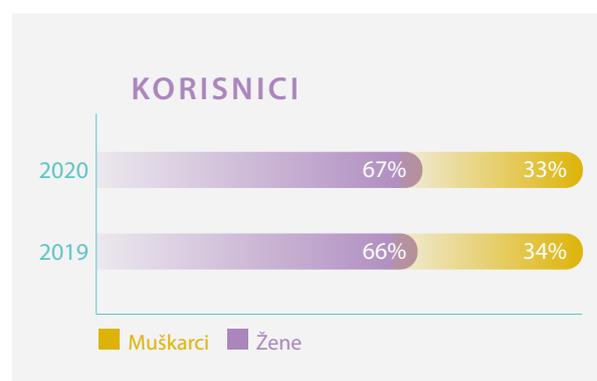
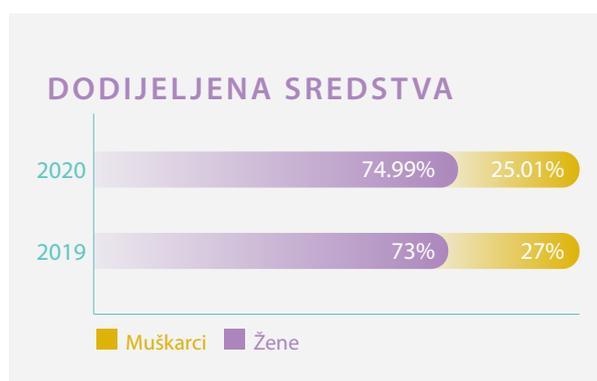
Grafikon 9. Programi socijalne zaštite u FBiH za period 2019-2020. godine

Stoga ne iznenađuje da su žene primarne korisnice programa socijalne zaštite i da čine 67% svih korisnika, kao i da su dobile skoro 75% sredstava 2020. godine, uz blago povećanje u odnosu na 2019. godinu (Grafikon 10). Međutim, ovaj rodni omjer odnosi se i na programe koji nisu vezani za majčinstvo i skrb za djecu, na primjer programi gotovinskih naknada,

uključujući stalne i privremene gotovinske naknade, vanredne gotovinske naknade, kao i gotovinske naknade za pomoć i skrb druge osobe, a korisnice te naknade većinom su žene. Ovi podaci podupiru tvrdnju da veći broj žena spada u siromašne i ranjive članove/članice društva.

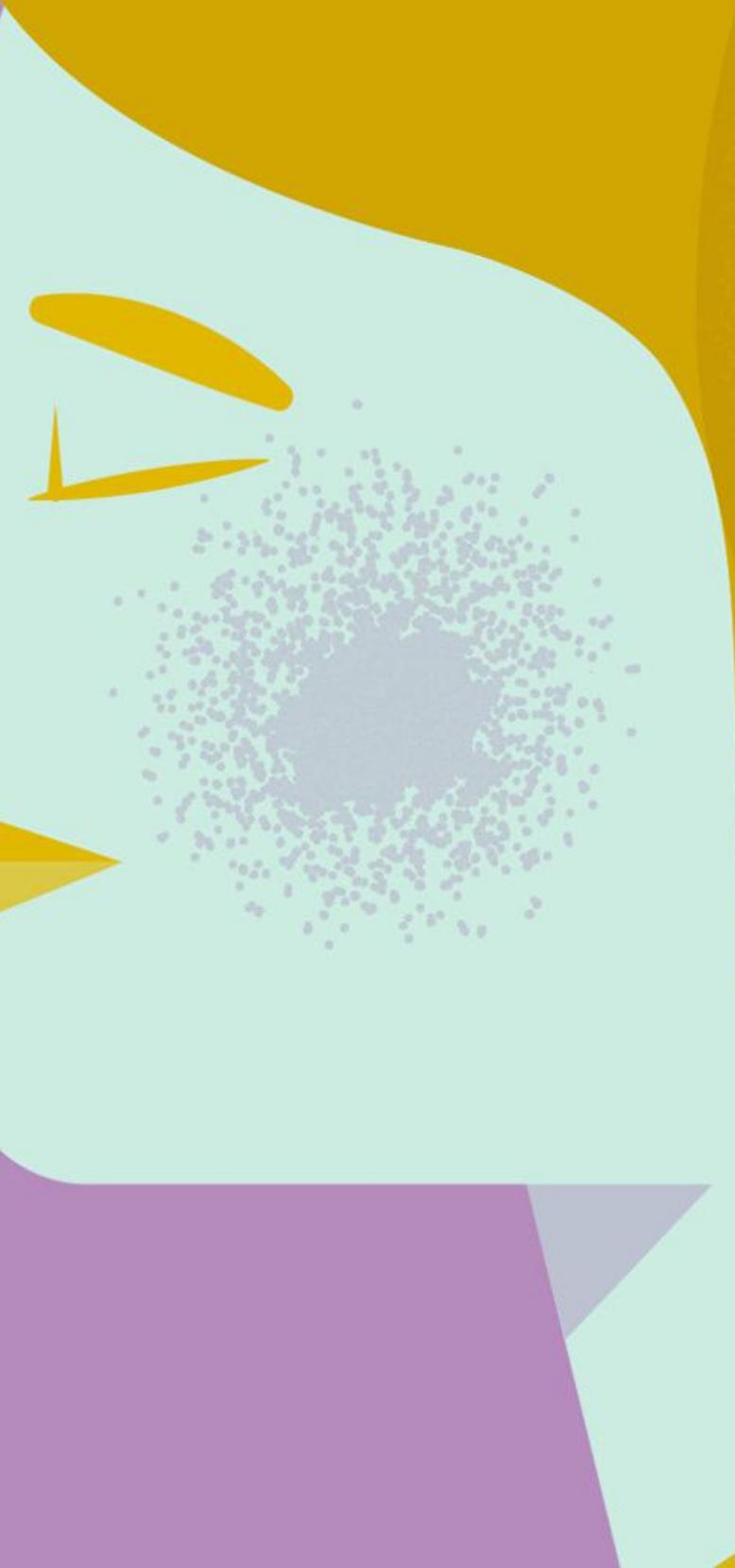
Grafikon 10. Korisnici/ce programa socijalne zaštite i dodijeljena sredstva u FBiH za period 2019 -2020. godine

Tokom 2020. godine uočena su povećana izdvajanja za određene programe kao što su privremena gotovinska naknada i zdravstveno osiguranje, što se može direktno povezati sa krizom izazvanom pandemijom bolesti COVID-19. Pored toga, zabilježena je nova gotovinska naknada u 2020.

godini za treće i svako sljedeće dijete; međutim, ova naknada za sada ima mali fiskalni značaj. O novom Zakonu o zaštiti porodica s djecom, o kojem se mnogo i često govori i koji je trebao izjednačiti prava i naknade za majke i djecu širom FBiH, tek treba da se raspravlja u okviru parlamentarne procedure.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE U VEZI S JAVNIM POLITIKAMA

ZAKLJUČCI I PREPORUKE U VEZI S JAVNIM POLITIKAMA

Zaključci

Rodno neutralan pristup izradi mjera za borbu protiv posljedica pandemije bolesti COVID-19 mogao bi biti jednak rodno neodgovornoj izradi javnih politika. Nedostatak svijesti o učinku postojećih vladinih politika na rodnu ravnopravnost, bez sumnje, dovodi do uvođenja mjera hitnog odgovora koje su još štetnije po rodnu ravnopravnost i društvenu odgovornost. Iako se nude argumenti da rodno neutralne mjere donose koristi i muškarcima i ženama, posebnu pažnju treba posvetiti tome kako se ove mjere provode, a u slučajevima kada se uoče različiti utjecaji na bilo koji od spolova, neophodno je poduzeti dodatne napore za njihovo ujednačavanje.

MMF navodi da su budžetske politike kao odgovor na krizu izazvanu pandemijom COVID-19 usmjerene na tri široka cilja javnih politika:

- pomoć likvidnosti poduzeća;
- očuvanje radnih mjesta; i
- pomoć u vezi s prihodima i nematerijalnom pomoći ranjivim osobama, uključujući nezaposlene osobe.²⁴

Dok su prva dva cilja prepoznata i bar djelimično zadovoljena kroz mjere o kojima se govori u ovom izvještaju, treći je u slučaju odgovora vlasti najvećim dijelom odsutan. Imajući na umu različite učinke ove krize – u odnosu na sve druge nedavne krize – treći segment podrške mogao bi imati najveći utjecaj na rodnu ravnopravnost. Nadalje, pitanja u vezi sa fiskalnom politikom – programi očuvanja radnih mjesta – bila su usmjerena na sve sektore privrede i sve kompanije na osnovu istih kriterija, što je dovelo do rezultata javnih politika koje odražavaju situaciju na tržištu rada prije krize – subvencije u FBiH dovele su do toga da radna mjesta na kojima su zaposleni

muškarci (60%) budu očuvana u mnogo većoj mjeri nego radna mjesta na kojima su zaposlene žene (40%), iako podaci pokazuju da je više žena (60%) nego muškaraca (40%) izgubilo posao tokom krize izazvane pandemijom COVID-19. Isto tako, program očuvanja radnih mjesta u FBiH za cilj je imao očuvanje zaposlenosti i poduzeća u vidu subvencioniranja doprinosa za socijalno osiguranje minimalnih plata za sve (preostale) uposlene u privatnom sektoru, a jedini kriterij podobnosti bilo je smanjenje prometa za više od 20% u odnosu na isti mjesec prethodne godine (april-juni).²⁵ Pretpostavlja se da bi poduzeća koja se suočavaju s manjim gubitkom prihoda trebala biti u stanju da samostalno apsorbiraju šok, dok je za ostale podrška ista bez obzira na to jesu li imali gubitak prihoda od 20% ili čak 80%.

Ovo bi mogao biti previše iskrivljen pogled na šok koji su poduzeća pretrpjela uslijed pandemije. Prije svega, trebalo je formirati drugačiji pristup za poduzeća kojima su vlasti naredile zatvaranje ili koja su se suočila s poteškoćama zbog činjenice da se potražnja za njihovom robom ili uslugama smanjila uslijed pandemije. Nadalje, kriteriji podobnosti preuski su i "linearni", što bi mogli dovesti do toga da veći broj žena nego muškaraca u istoj branši ne ispunjava kriterije. Uzmimo, na primjer, samostalnu poduzetnicu koja je bila na porodijskom odsustvu ili roditeljskom odsustvu tokom analiziranih mjeseci 2019. godine – prema ovim kriterijima, ona ne bi dobila subvenciju iako joj je možda naređeno da zatvori svoj biznis tokom prva tri mjeseca pandemije u 2020. godini. S druge strane, ovaj uslov neće utjecati na biznise u kojima su žene u istoj situaciji uposlenice a ne vlasnice, niti će utjecati na veliku većinu očeva u istoj porodičnoj situaciji.

²⁴ MMF, *Expenditure Policies in Support of Firms and Households*, 2020.

²⁵ Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica FBiH, *Službene novine FBiH* br. 28/20.

U FBiH odgovornost i finansiranje subvencija za poduzeća kako bi se očuvala zaposlenost zajednički dijele različiti nivoi vlasti na način da entitetski nivo, kao što je istaknuto, finansira doprinose za socijalnu sigurnost, dok kantoni imaju zadatak da subvencioniraju odgovarajuće minimalne plate i porez na dohodak U RS subvencije Vlade uključuju minimalne plate i odgovarajuće doprinose za socijalnu sigurnost uposlenih u pogođenim poduzećima, bez uslova koji se odnosi na visinu prometa.²⁶

Ova kriza utjecala je na porodice s djecom na dva načina: dok su se roditelji možda suočavali sa gubitkom prihoda ili posla, priuštive, subvencionirane ili besplatne usluge čuvanja djece postale su nedostupne zbog zatvaranja (pred)školskih ustanova u okviru mjera zaštite zdravlja u slučaju pandemije. U Njemačkoj je vjerovatno zbog ovoga uveden poseban dječiji doplatok: gotovinska naknada u iznosu od 300 eura po djetetu.²⁷ S druge strane, FBiH je zapravo odgodila usvajanje Zakona o zaštiti porodica s djecom, koji je imao za cilj izjednačiti dječije doplatke širom FBiH, a sredstva u iznosu od 20 miliona KM koja su prvobitno bila planirana za ovu svrhu smanjena su na samo 500.000 KM. Čak i roditelji – tradicionalno samo majke – čiji su prihodi ostali stabilni tokom prvih mjeseci pandemije, suočili su se s brojnim izazovima sve češćeg rada od kuće, dok su istovremeno morali zamijeniti vaspitače/ice, učitelje/ice, kućne pomoćnice i zdravstveno osoblje. Trebalo je da ove osobe dobiju dodatne naknade s obzirom da su se njihovi finansijski izdaci uslijed

dodatnog opterećenja također povećali, ili su, u najmanju ruku, trebali biti kompenzirani kroz kraće radno vrijeme na poslu za koji su plaćeni. Sektorska analiza daje dodatan uvid u socijalnu zaštitu i zaštitu porodica s djecom u FBiH. Podaci pokazuju da su žene najvećim dijelom korisnice ovih programa, a više od polovine njih se odnosi na dječiji doplatok i naknadu za trudničko odsustvo za zaposlene žene. Međutim, ovaj rodni omjer ne odnosi se samo na programe koji se tiču majčinstva i skrbi za djecu već i na druge programe, kao što su programi gotovinskih naknada, uključujući i gotovinsku naknadu za pomoć i skrb druge osobe, gdje postoji veći broj korisnica. Ovi podaci podržavaju tvrdnju da žene u većoj mjeri pripadaju siromašnom i ranjivom dijelu bh. društva.

Sektorska analiza subvencija za poljoprivredu u RS pokazuje – što nije iznenađenje – da se podrška pruža prvenstveno muškarcima i da su do danas muškarci u većoj mjeri imali koristi od povećanih sredstava za poljoprivredu u 2020. godini kao dio odgovora na krizu. Uočeno je sasvim malo povećanje sredstava za žene u periodu 2014 - 2020. godine, uključujući povećanje sredstava za subvencije za mlijeko i pšenicu 2020. godine. Čak i uz ciljanu podršku ženama iz ruralnih područja, još uvijek predstoji mnogo posla kako bi se smanjile rodne razlike u poljoprivredi i povećale naknade ženama u okviru značajnih izdvajanja u ovom sektoru.

26 Uredba sa zakonskom snagom o poreskim mjerama za ublažavanje ekonomskih posljedica nastalih usljed bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 35/20.

27 Savezno ministarstvo finansija SRNj (BMF), *Emerging from the crisis with full strength*, 2020.

Preporuke

Poboljšana i rodno odgovorna javna politika mogla bi u obzir uzeti sljedeće:

ZAPOSLENOST

- **Ciljana podrška poduzećima/sektorima koji su u najvećoj mjeri pogođeni krizom izazvanom pandemijom COVID-19** u većoj bi mjeri trebala osigurati korist za žene s obzirom da većinu uposlenih u ovim sektorima čine žene (uslužni sektori – turizam, hotelijerstvo, obrazovanje i zdravstvo).
 - **Mikropoduzeća:** Direktna podrška mikropoduzećima, za koja općenito postoje dokazi da su pretrpjela ozbiljnije posljedice pandemije, uključujući mjere za poboljšanje dugoročne otpornosti. Podršku treba osmisliti tako da u većoj mjeri donese korist ženama jer su njihovi biznisi u manjoj mjeri bili prilagodljivi tokom prvog vala pandemije. Finansijska podrška treba biti povezana s programima obuke vezanim za digitalizaciju i otpornost poduzeća.
 - **Nova i inovativna poduzeća:** Bespovratna pomoć za osnivanje novih i inovativnih poduzeća, u kombinaciji s programima obuke o digitalizaciji poduzeća, mogla bi pomoći općem oporavku privrede. Kantonalne vlasti u FBiH i vlasti RS treba da ponovo uvedu programe bespovratne pomoći koji su postojali prije krize, uz davanje prednosti poduzećima u vlasništvu žena, kao i ženama (i mladima) koji se prijavljuju (dodatnih 5% od ukupnog broja bodova) kako bi se povećalo učešće žena u ovim programima, a time i u privredi. Bespovratna pomoć u kombinaciji s (obaveznim) programima obuke o digitalizaciji i otpornosti poduzeća bi poduzetnicima, uključujući i poduzetnice, omogućilo sticanje vještina za poslovanje tokom trenutne krize i u budućnosti.
-

SOCIJALNI SEKTOR

- Gotovinske naknade za žene posebno su važne tokom krize, a postoji sve više dokaza o pozitivnom učinku na domaćinstva, zajednice i društvo općenito onda kada su žene zadužene za finansije – a posebno je važna gotovinska naknada za ranjive žene – žene iz ruralnih područja, siromašne žene, Romkinje, migrantice, kao i žene s invaliditetom, kako bi stekle finansijsku nezavisnost i imale mogućnost da samostalno donose odluke.
 - Gotovinske naknade za porodice s djecom koje se suočavaju sa posljedicama vezanim za zatvaranje vrtića i škola trebalo bi da kompenziraju povećane troškove i smanjen plaćeni rad.
 - Proširenje naknada za nezaposlenost ili naknada približna univerzalnom osnovnom dohotku u cilju uključenja neformalnih radnika i njegovatelja.
-

POLJOPRIVREDA

- Sredstva za poljoprivredu nisu smanjena prilikom usvajanja izmjena i dopuna budžeta, a pored činjenice da stimuliraju lokalnu proizvodnju hrane i ruralni razvoj općenito, predstavljaju priliku za osiguranje rodne ravnopravnosti ukoliko se javne politike u ovoj oblasti provode na rodno odgovoran način. To se može postići na dva načina: postavljanjem rodno odgovornih ciljeva u okviru postojećih programa (kao što je davanje prednosti ženama koje se prijavljuju, bilo kao pojedinkama ili vlasnicama poljoprivrednog gazdinstva) ili izradom potprograma koji za cilj imaju poboljšanje rodne ravnopravnosti. Nadalje, podrška ruralnim područjima kao turističkim destinacijama mogla bi donijeti dodatne prednosti ženama koje rade u tim područjima. Na primjer, regija Veneto (Italija) nastoji preusmjeriti fokus u turizmu sa Venecije na manje poznata mjesta koja su na listi UNESCO-ove kulturne baštine kao dio svojih planova za oporavak.²⁸
 - Konačno, izjednačavanje mogućnosti za žene i muškarce treba biti stalni i prioritetni cilj javnih politika koji se može postići:
 - na tržištu rada, tako što će se eliminirati diskriminacija vezana za roditeljstvo i potaknuti uposlenike na korištenje očinskog odsustva i dječijeg doplatka kako bi se olakšala pozicija žena na tržištu rada, te tako što će se njihove vještine unaprijediti stalnim obrazovanjem i usavršavanjem;
 - u okviru ruralnog razvoja, tako što će se žene iz ruralnih područja osnažiti kako bi u većoj mjeri posjedovale nekretnine, bile finansijski nezavisne, stekle vještine upravljanja, pa na taj način i koristile više javnih sredstava za poljoprivredu.
-

28 OECD, *Tourism Policy Responses*, 2020.

Zmaja od Bosne bb
71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

www.unwomen.org
www.facebook.com/unwomenbih
www.twitter.com/unwomen.bih
www.instagram.com/unwomenbih